

มโนทัศน์เรื่องความยุติธรรม

พระมหาไพริชน์ ธมฺมทีโป ผศ.ดร.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

ความยุติธรรมเป็นเรื่องที่มนุษย์สนใจศึกษาหาคำตอบกันเรื่อยมาตั้งแต่โบราณกาล มีการอภิปรายถกเถียงกันด้วยเหตุด้วยผลมาตลอดจนถึงปัจจุบัน หากจะให้ความหมายของคำว่า “ความยุติธรรม” โดยนำรากศัพท์มาแปลและอธิบายขยายความนั้นก็เป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยาก ถึงกระนั้นความยากในการที่จะเข้าใจเรื่องความยุติธรรมก็มีอยู่และเป็นเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญที่วงการปรัชญาให้ความสนใจ ในที่นี้ประสงค์จะศึกษาลงไปที่รากฐานหรือมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมว่าในวงการปรัชญามองเรื่องนี้อย่างไร พุทธศาสนามีท่าทีต่อเรื่องนี้อย่างไร และสังคมที่มีความยุติธรรมควรเป็นเช่นไร อาจกล่าวได้ว่าในทางปรัชญามองแนวคิดเรื่องความยุติธรรมอาจมี ๓ มุมมอง คือ ในด้านอภิปรัชญา ปรัชญาสังคม และการเมือง และนิติปรัชญา ในที่นี้จะได้กล่าวถึงมุมมองด้านอภิปรัชญาดังความคิดของนักคิดสมัยโบราณและสมัยกลาง ด้านปรัชญาสังคมและการเมืองจากนักคิดสมัยใหม่ และในภาพรวมทั้งสามมุมมองจากพุทธศาสนา ซึ่งจะได้อธิบายถึงประเด็นเหล่านี้ไปตามลำดับ

มุมมองเรื่องความยุติธรรมในวงการปรัชญา

แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมในวัฒนธรรมสมัยโบราณ เช่น แนวคิดแบบพราหมณ์จะถือว่าสิ่งที่เรียกว่ายุติธรรมหรือเป็นธรรมต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงและธรรมชาติ ดังที่ชาวอินเดียในยุคพระเวทมีการแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น วรรณะ และถือว่าการแบ่งเช่นนี้มีความเป็นธรรม เป็นจริงตามธรรมชาติที่พระพรหมผู้สร้างโลกและมนุษย์มีพระประสงค์เช่นนั้นแล้ว คำว่า วรรณะ แปลว่า สี หมายถึง สีของผิวหนัง การแบ่งประเภทบุคคลในตอนแรกที่พวกอารยันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอินเดีย คงถือเอาสีของผิวหนังเป็นเครื่องแบ่ง คือพวกอารยันผู้รับขณะคนพื้นเมืองและดำรงอยู่ในฐานะผู้ปกครองเป็นพวกผิวขาว ส่วนคนพื้นเมืองเป็นพวกผิวคล้ำหรือผิวดำ ผู้ชนะและเป็นผู้ปกครองจึงถือว่าพวกตนสูงกว่าคนพื้นเมือง ในตอนนี้คงมีเพียง ๒ วรรณะ คือพวกอารยันซึ่งเป็นคนผิวขาวและเป็นผู้ปกครองเป็นวรรณะหนึ่ง คนพื้นเมืองผิวคล้ำผู้ถูกปกครองเป็นอีกวรรณะหนึ่ง ต่อมาเมื่อเกิดคัมภีร์ฤคเวทขึ้นแล้ว และพัฒนาการทางศาสนาได้ดำเนินไปเป็นเวลานานจนกระทั่งเกิดพระเวทขึ้นอีก ๒ คัมภีร์คือยชุรเวทและสามเวท การแบ่งชั้นของบุคคลในสังคมก็ขยายออกไปเป็น ๔ วรรณะ คือ^๑

^๑ สติต วงศ์สุวรรณ, *ปรัชญาตะวันออก*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔.

๑) วรรณะพราหมณ์ เป็นพวกที่ทำหน้าที่ศึกษาทรงจำและสืบต่อคัมภีร์พระเวท เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาสำหรับวรรณะอื่นๆ ทุกวรรณะ

๒) วรรณะกษัตริย์ เป็นวรรณะนักรบ ทำหน้าที่ปกครองและทำศึกสงครามขยายเขตแดนหรือป้องกันเขตแดนเวลาถูกข้าศึกภายนอกถูกรุกราน

๓) วรรณะแพศย์ หรือ ไวศยะ เป็นวรรณะของคนส่วนใหญ่ของสังคมผู้ประกอบพาณิชย์กรรม เกษตรกรรม และศิลปะหัตถกรรมต่าง ๆ

๔) วรรณะศูทร เป็นวรรณะของพวกกรรมกรผู้ทำงานรับจ้างที่ต้องใช้แรงงานแบกหามหรือให้บริการแก่วรรณะอื่น

วรรณะทั้ง ๔ นี้ มีบัญญัติไว้ในคัมภีร์พระเวทอันเป็นคัมภีร์หลักของศาสนาพราหมณ์ จึงเป็นบัญญัติที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม แม้ว่าพวกวรรณะกษัตริย์จะเป็นผู้มีกำลังและอำนาจในสังคมควรจะอยู่ในวรรณะสูง แต่ก็ถือว่าสุดแต่พวกพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้ผูกขาดในพิธีกรรมของศาสนาและการศึกษาคัมภีร์พระเวทจะเป็นผู้กำหนด พวกพราหมณ์ก็ไม่ยอมรับว่าตนมีฐานะด้อยกว่าวรรณะกษัตริย์ พวกเขาได้เพิ่มข้อความในคัมภีร์พระเวทเกี่ยวกับกำเนิดของวรรณะทั้ง ๔ ว่า พวกพราหมณ์เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม จึงเป็นวรรณะที่สูงกว่าวรรณะอื่น ๆ ทุกวรรณะ กษัตริย์เกิดจากพาหาของพระพรหม แพศย์หรือไวศยะเกิดจากส่วนขาของพระพรหม ศูทรเกิดจากพระบาทของพระพรหม และการแต่งงานข้ามวรรณะของวรรณะทั้ง ๔ เรียกว่า จันดทาล พวกนี้เป็นที่รังเกียจของวรรณะอื่น ๆ ทุกวรรณะ การแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็นวรรณะต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ เป็นแนวความคิดที่สำคัญในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมโดยตรง^๒ ถึงกระนั้นก็ยังถือว่าความเชื่อและการปฏิบัติเช่นนี้มีความยุติธรรมแล้วตามหลักที่ว่า หน้าที่ของแต่ละชนชั้นไม่เหมือนกัน สังคมไทยโบราณก็ถือคติเช่นนี้ตามคัมภีร์มุนธุธรรมศาสตร์ซึ่งได้รับมาจากอินเดีย ในสังคมจีนโบราณ เช่น วรรณคดีของลัทธิขงจื้อถือว่าจักรพรรดิเป็นโอรสของสวรรค์ หน้าที่ของจักรพรรดิคือรักษาความสมดุลระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์ หากจักรพรรดิไม่ผดุงความยุติธรรมในสังคมก็จะหมดความชอบธรรมในการเป็นจักรพรรดิต่อไป โดยนัยนี้ ความยุติธรรมจึงอยู่ที่การทำตามฐานะหน้าที่ของแต่ละคน พ่อแม่ทำหน้าที่ต่อลูก ลูกทำหน้าที่ปฏิบัติต่อบุพการี ครูทำหน้าที่ต่อลูกศิษย์ และลูกศิษย์ทำหน้าที่ตอบแทนครู ขงจื้อเชื่อว่า หากทุกคนในสังคมปฏิบัติเช่นนี้ ความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้น และเชื่อว่าเป็นการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับสวรรค์ ทำให้เกิดความกลมกลืนระหว่างโลกกับสวรรค์

^๒ สุนทร ฌ รังษี, **ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๓.

จะเห็นได้ว่า ในความคิดของคนโบราณที่มาของความยุติธรรมไม่ได้มาจากฝีมือของมนุษย์แต่เป็นเทพเจ้าเป็นผู้กำหนดเอาไว้ให้มนุษย์ปฏิบัติตาม และถือว่าการกำหนดหรือการดลบันดาลนี้ มีความกลมกลืนกับจักรวาลอีกด้วย หมายความว่า การกระทำที่ยุติธรรมได้แก่การกระทำที่สอดคล้องกับความกลมกลืนของธรรมชาติ ส่วนการกระทำที่ไม่ยุติธรรมจะเป็นตรงกันข้าม ดังที่คนโบราณเชื่อว่า ถ้าหากผู้ปกครองใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรม ก็จะเกิดความผิดปกติขึ้นไม่เฉพาะในบ้านเมือง แต่จะปรากฏไปในธรรมชาติด้วย เช่น อาจเกิดเหตุแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด เกิดอุทกภัย และภัยพิบัติต่าง ๆ มากมาย

นักคิดชาวกรีกโบราณให้ความสำคัญกับแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมเพื่อแสวงหาหลักการสำคัญ ๆ ที่จะนำมาใช้อธิบายถึงรัฐที่ดี หรือระบอบการปกครองที่ดี โดยมองว่าความยุติธรรมเป็นคุณธรรม (Virtue) หรือคุณความดี (Good) อย่างหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างรัฐที่ดี และพลเมืองที่ดีในรัฐเหล่านั้น เขาจะใช้การอ้างเหตุผลเป็นหลัก ในการแสวงหาหลักการต่าง ๆ อันเป็นสิ่งสากล (Universal) เช่น ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ ความงาม ความดี ความจริง ความยุติธรรม ความรัก ฯลฯ ไพธากอรัส (Pythagorus) มองความยุติธรรมในฐานะนักคณิตศาสตร์ โดยมีทัศนะว่ารัฐที่ยุติธรรมต้องเป็นรัฐที่ทุกคนเท่ากัน เป็นการอธิบายตามหลักคณิตศาสตร์ว่าด้วยเลขยกกำลังสอง นั่นคือความยุติธรรม ก็คือความเสมอภาค ส่วนโปรทาгорัส (Protagorus) ซึ่งเป็นนักทฤษฎีกลุ่มโสฟิสต์ (Sophist) มองว่าความยุติธรรมในทัศนะของเขาจะเป็นหลักความเป็นระเบียบ (order) ซึ่งจะทำให้รัฐเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีความผูกพันกันทางด้านจิตใจ คือมีความเคารพยำเกรงกัน อันเกิดจากการประพฤติปฏิบัติที่มีความยุติธรรม อย่างไรก็ตาม เขามีทัศนะคล้ายไพธากอรัสที่ว่า ความยุติธรรมคือความเท่าเทียมกัน และความเท่าเทียมจะเกิดขึ้นได้เพราะมีกฎหมายซึ่งเขาเห็นว่ามาจากพระเจ้าเป็นผู้กำหนด และแอนติฟอน (Antiphon) มีทัศนะคล้ายโปรทาгорัสที่ว่า ความยุติธรรมเกิดจากการปฏิบัติตามกฎหมาย แต่กฎหมายได้มาจากพระเจ้า แต่มาจากมนุษย์สร้างขึ้นไม่ใช่กฎธรรมชาติ ในทัศนะของเขาความยุติธรรมที่เป็นสากลจึงไม่มี แต่ขึ้นกับผู้ปกครองที่สร้างกฎหมายกำหนดไว้ให้ประชาชนปฏิบัติตามความยุติธรรมของเขาจึงเป็นเรื่องผลประโยชน์ของผู้ปกครองที่จะกำหนดว่า อะไรคือความยุติธรรม อะไรคือความไม่ยุติธรรม

แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมของไพธากอรัส โปรทาгорัส และแอนติฟอน ข้างต้น ไม่ได้ได้รับการยอมรับจากโสเครตีส และเพลโต ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของเพลโต เรื่อง “อุดมรัฐ” (Republic) ซึ่งเขาพยายามที่จะสร้างรัฐที่สมบูรณ์ในอุดมคติของเขาขึ้นในทางทฤษฎี โดยเขียนเป็นบทสนทนา ระหว่างโสเครตีส อาจารย์ของเขากับนักทฤษฎีการเมืองคนอื่น ๆ ในหลักการต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจถึงรัฐในอุดมคติ ซึ่งเป็นรัฐที่ดีและพลเมืองที่ดีสอดคล้องกันด้วย หลักการสำคัญที่เพลโตนำมาเป็นแกนกลางในการสร้างบทสนทนาถกเถียงกันก็คือเรื่อง “ความยุติธรรม” โดยพยายามหา

คำจำกัดความหรือความหมายของเรื่องดังกล่าว โดยนำการอ้างเหตุผลในตัวอย่างที่ยกขึ้นมาในเรื่องต่าง ๆ ขึ้นมาหักล้างและสรุปพร้อมกัน เพื่อให้ได้ความหมายที่แท้จริงของแนวความคิดเรื่องความยุติธรรม โดยการดูว่าคนที่ยุติธรรมควรประพฤติตนอย่างไรในรัฐที่ยุติธรรม

ตามทัศนะของโสเครตีสและเพลโตนั้น รัฐที่ยุติธรรมประชาชนจะต้องทำงานตรงตามความสามารถและความถนัดของตน ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ที่เฉลียวฉลาด รักในปัญญา มีการจัดการศึกษาเพื่อเตรียมบุคคลในการทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยให้ความสำคัญกับความรู้เป็นอย่างมาก และในประการสุดท้าย ในรัฐที่ยุติธรรมจะมีความกลมกลืนของส่วนต่าง ๆ ของรัฐ นั่นคือ คนในชนชั้นและอาชีพต่าง ๆ จะทำหน้าที่ของตนสอดประสานกันเป็นอย่างดี เมื่อได้กล่าวถึงรัฐที่ยุติธรรมลักษณะข้างต้นแล้ว โสเครตีสก็ได้ให้ความหมายหรือนิยามความยุติธรรมว่า “แล้วก็อย่างที่เรายืนยันหลายคนพูด และพวกเราพูดถึงบ่อย ๆ ว่าความยุติธรรมก็คือการทำตามภาระหน้าที่ของตน และไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยววุ่นวายกับคนอื่น... นี่แหละเพื่อนรัก อย่างที่ฉันพูดถึงเมื่อมันเกิดขึ้นในบางหนทางของความยุติธรรม ก็คือ หลักที่ว่าให้ทำงานของตนเอง...”

ข้อสรุปข้างต้นของโสเครตีสนั้นเขาถือว่า ความยุติธรรมเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งของพลเมืองในรัฐที่ยุติธรรม นอกเหนือจากเรื่องความกล้าหาญและความฉลาดแล้ว เพราะจะทำให้คนทุกกลุ่มในรัฐไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง ทหาร พ่อค้า และอาชีพอื่น ๆ ได้อยู่ร่วมกันโดยก้าวร้าวหน้าที่กันและกัน โดยทุกคนทำตามภาระหน้าที่ของตนเท่านั้น ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวเรื่องราวของคนอื่น ๆ เมื่อเป็นดังนี้ทุกส่วนของคนในรัฐก็จะก่อให้เกิดความกลมกลืนกัน ดังนั้น รูปแบบการปกครองของรัฐที่ยุติธรรมจึงมีส่วนผลักดันให้คนกลุ่มต่าง ๆ ประพฤติปฏิบัติอย่างยุติธรรมด้วย ซึ่งในทัศนะของโสเครตีส รูปแบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยถือได้ว่าเป็นการปกครองของรัฐที่มีความยุติธรรม

ในยุคของอริสโตเติลซึ่งเป็นลูกศิษย์ของเพลโตนั้นเราจะพบแนวคิดเรื่องความยุติธรรมในงานเขียนของเขาชื่อ Politics ว่าความยุติธรรมก็คือการที่คนคนหนึ่งสมควรจะได้รับประโยชน์บางอย่างก็ได้รับ เช่นนั้นจริง ๆ และคนที่ไม่ควรได้รับก็ไม่ได้รับจริง ๆ โดยเป็นการปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนฐานของ “การมีมาตรฐานเดียวกัน” นั่นคือเป็นการปฏิบัติต่อคนๆหนึ่งตามที่เขาควรจะได้รับ การปฏิบัตินั้น และปฏิบัติต่อคนอื่น ๆ ภายใต้หลักการเดียวกันกับที่ปฏิบัติต่อคนอื่นๆนี้ทั้งหมด

อริสโตเติลนำเรื่องความยุติธรรมมาเป็นเกณฑ์วัดว่า ระบอบการปกครองใดดีหรือไม่ดี ดูได้จากระดับความยุติธรรมที่ผู้ปกครองควรมีหรือมีความเหมาะสมที่จะได้รับการจัดสรรแบ่งปันหน้าที่ให้เป็นผู้ปกครอง และเขาเห็นว่าระบอบราชาธิปไตยดีที่สุดที่มีความเหมาะสมมากที่สุด และในงานเขียนชื่อ Nicomachean Ethics เล่มที่ห้า เขาได้กล่าวถึงความยุติธรรมว่า ความยุติธรรมอยู่ที่การปฏิบัติตามกฎหมายและการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกัน ข้อบังคับที่จะเป็นกฎหมายได้จะต้องมีจุดมุ่งหมาย

ในการเสริมสร้งสิ่งดี ๆ ใค้แก้ทุก ๆ ส่วนและทุก ๆ คนในสังคม รวมทั้งใช้บังคับแก้ผู้ที่มีหน้าที่ต้องทำ ในแต่ละด้านให้ทำตามหน้าที่นั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดทั้งของตนเองและของส่วนรวม เช่น หากเป็นทหารก็ค้ต้องทำหน้าที่ของทหารอย่างถูกต้องแก้ความเป็นทหาร หากเป็นคนทั่วไปก็ค้ต้องทำหน้าที่ของค่นทั่วไปอย่างถูกต้อง ดังนั้น ความยุดิธรรมจึงเป็นคุณธรรมที่สูงที่สุดในบรรดาคคุณธรรมทั้งหลาย เพราะผู้ที่มีความยุดิธรรมจะยังประโยชน์ใค้แก้ตนเองและค่นอื่น ส่วนคุณธรรมข้ออื่น ๆ เช่น ความกล้าหาญ ความรู้จัคประมาณ ความเป็นผู้มีเหตุผล จะมีเนื้อหาหรือคุณลักษณะเป็นการพัฒนาตนเองของผู้ที่มีคุณธรรมเหล่านี้เท่า่นั้น แต่ความยุดิธรรมมีเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่นและเป็นรากฐานใค้ค่นเรามีคุณธรรมข้ออื่นๆตามมา

อริสโตเติลแบ่งความยุดิธรรมออกเป็น ๒ ประเภท ค้^๑

๑. ความยุดิธรรมทางการแบ่งสรร (Distributive Justice) เป็นการแบ่งสรรสิ่งที่มีคุณค่าที่เป็นสวัสดิการทางสังคมอย่างเท่าเทียมกันหรือเหมาะสม เช่น เกียรติยศความมั่นคง และสิ่งอื่น ๆ ที่เป็นสิ่งที่ดีทางสังคม (Social goods) โดยการแบ่งสรรนั้นควรเป็นไปตามสัดส่วน (Proportion) ตามความเหมาะสมกับบุคคล กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในรัฐ อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความยุดิธรรมทางสังคม” (Social Justice)

๒. ความยุดิธรรมทางความถูกต้อง (Corrective Justice) เป็นความยุดิธรรมที่บุคคล หรือค่นะบุคคลจะได้รับความเป็นธรรมจากกระบวนการตุลาการ ตัวอย่างเช่น ได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีอย่างเป็นธรรม ได้รับการลงโทษตามกฎหมายอย่างเหมาะสมกับความผิดที่ตนกระทำ เป็นต้น อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความยุดิธรรมทางกฎหมาย” (Legal Justice)

ในสังคมยุโรปสมัยกลาง อิทธิพลของคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิกได้เข้าครอบงำและมีอิทธิพลเหนือสถาบันทางการเมืองและสถาบันทางสังคมอื่นๆ ไว้ทั้งหมด บรรดาศิลปวิทยาต่าง ๆ ได้รับการอธิบายและตีความภายใต้หลักคำสอนทางศาสนา โดยมีพระหรือนักบวชเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดความคิดและศิลปวิทยาการต่าง ๆ เป็นหลักของสังคม โดยเฉพาะในสังคมยุโรปตะวันตก และมีการแบ่งชนชั้นทางสังคมตามกฎหมาย Great Chain of Being นั่นคือ ชนชั้นต่าง ๆ มีการเรียงลำดับกันอย่างเป็นระบบจากสูงไปต่ำคือ กษัตริย์ ขุนนาง พระ พ่อค้า ชาวนา และทาส ในแง่นี้ถือว่าความยุดิธรรมอยู่ที่การทำตามหน้าที่ของตนเอง ใครที่เกิดมาในชนชั้นใด ก็ทำตามหน้าที่ของชนชั้นนั้น

ในทรรศนะของนักปรัชญาสมัยใหม่ เห็นว่าประเทศต่าง ๆ ในโลกมีพลเมืองมาจากพื้นเพรากฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาจากหลายกลุ่ม หลายพวก หลายศาสนา ซึ่งต่างก็มองสิ่งสูงสุดที่เป็น

^๑ Aristotle, *Nicomachean Ethics* (Trans. Martin Oswald, Indianapolis, IN: Bobbs-Merrill, 1962), 1129a-b.

รากเหง้าของความถูกต้องไม่เหมือนกัน มุมมองเรื่องความยุติธรรมจึงแตกต่างจากสมัยโบราณและสมัยกลาง ทฤษฎีความยุติธรรมสมัยใหม่ที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุด ได้แก่ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) ซึ่งถือว่าการตกลงกันแบบนี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งสูงสุดเหนือธรรมชาติ เช่น พระเป็นเจ้า แต่ใช้เพียงการสมมติถึงสถานการณ์เชิงทฤษฎีว่า เนื้อหาของกฎเกณฑ์ที่กำหนดความยุติธรรมในสังคมหรือทางการเมือง มาจากการตกลงร่วมกันของสมาชิกของสังคมทั้งหมด

ล็อก (Lock) ที่ถือว่าเป็นต้นเค้าของแนวคิดทฤษฎีสัญญาประชาคม มีความเห็นว่า ในสภาพธรรมชาติก่อนจะมีสัญญาประชาคมนั้น มนุษย์ไม่สามารถหาหลักประกันใด ๆ มาประกันการถือครองทรัพย์สินหรือการจัดสรรปันส่วนอำนาจทางการเมืองได้ แต่ละคนจะมีเสรีภาพเต็มที่ในแสวงหาสิ่งต่าง ๆ จากธรรมชาติตามความต้องการของตนโดยไม่มีใครหรืออำนาจใด ๆ มาขัดขวาง แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกคนสามารถทำร้าย ปล้นชิง หรือกลั่นแกล้งคนอื่น ๆ ได้โดยไม่มีข้อพิพาทใด ๆ เพราะล็อกถือว่าในสภาพธรรมชาติเช่นนี้จะมี “กฎธรรมชาติ” ควบคุมอยู่ และผู้คนในสภาพธรรมชาติโดยทั่วไปจะอยู่อย่างสงบ ไม่รุกรานกัน แต่หากมีการรุกรานกันเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดความวุ่นวายและขยายวงเป็นสงครามได้ เพราะไม่มีใครมีอำนาจหรือผู้ปกครองมาดูแลจัดการ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้คนมารวมตัวกันเพื่อทำสัญญาประชาคมขึ้น

หลักการพื้นฐานในการทำสัญญาประชาคมคือพลเมืองทุกคนมารวมกันแล้ว ยินยอมสละอำนาจที่ตนเองมีมาแต่ดั้งเดิมในสภาพธรรมชาติ เพื่อจัดตั้งการปกครองและการใช้อำนาจรัฐขึ้นมา หน้าที่ของผู้ใช้อำนาจรัฐหรือผู้ปกครองก็คือการดูแลให้พลเมืองที่มารวมตัวกันทำสัญญาประชาคมให้มีความเป็นอยู่อย่างปกติสุข ได้รับความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมในเรื่องต่าง ๆ โดยผู้ปกครองและรัฐบาลอาจออกกฎหมายมาจัดระเบียบให้แก่สังคมและมีกฎเกณฑ์ในการจัดสรรปันส่วนที่ดิน ทรัพย์สิน ตลอดจนการตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ ด้วยความเป็นธรรม

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbs) มีความเห็นว่า ความยุติธรรมก็คือ การทำตามสัญญาที่ให้ไว้ และความไม่ยุติธรรมก็คือ การไม่ทำตามสัญญาที่ให้ไว้ ความยุติธรรมและระเบียบแบบแผนที่เกิดขึ้นเมื่อมีการทำสัญญาจัดตั้งรัฐขึ้นด้วยความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การที่มนุษย์ละเมิดสัญญาที่ทำไว้ในการจัดตั้งรัฐจะก่อให้เกิดความไม่สงบ ไม่อาจควบคุมบังคับมนุษย์ในสังคมได้ นอกจากนี้ความยุติธรรมจะต้องไม่ขัดแย้งกับการมีเหตุผล การรักษาสัญญาแสดงถึงการมีเหตุผลอย่างหนึ่งของมนุษย์รัฐที่มีลักษณะการรักษาสัญญาประชาคม จึงเป็นรัฐที่ปกครองด้วยเหตุผล (Rules of Reason) จึงกล่าวได้ว่าทัศนะของฮอบส์ ในเรื่องความยุติธรรม มีความสอดคล้องกับทฤษฎีสัญญาประชาคมของเขาอย่างมาก ฮอบส์ไม่ได้มองความยุติธรรมในแง่ของกฎของมนุษย์หรือกฎหมายทั่วไปที่ใช้กัน แต่เป็นกฎธรรมชาติที่มนุษย์จะต้องอาศัยการมีเหตุผลที่ถูกต้องจึงจะเข้าใจได้ ข้อสรุปของเขาเกี่ยวกับการปกครองโดยสัญญาประชาคม จึงเป็นการแสดงว่า การทำสัญญาประชาคมก็เป็นความยุติธรรมในการปกครองอย่างหนึ่ง

รุสโซ (Rousseau) นักทฤษฎีสัญญาประชาคมอีกคนหนึ่งเชื่อว่า ในสภาวะธรรมชาติ (State of Nature) มนุษย์มีอิสระเสรีอย่างสมบูรณ์ แต่เมื่อมนุษย์มารวมกันเป็นสังคม มีการครอบครองที่ดิน และทรัพย์สิน สิ่งดังกล่าวก็หมดไปเกิดความไม่เท่าเทียมกัน เอารัดเอาเปรียบกันและความไม่ยุติธรรม เขาจึงเห็นว่าการแบ่งสรรที่ดินและทรัพย์สินตามความต้องการที่จำเป็นของแต่ละบุคคลเป็นความยุติธรรม ประการแรก กล่าวคือ การให้ทุกคนตามความจำเป็นของเขาถือว่าเป็นความยุติธรรม นอกจากนี้ รุสโซ ยังมีทัศนะว่า การที่มนุษย์เข้าร่วมสัญญาประชาคม โดยการสละอำนาจให้แก่ทุกคนร่วมกันภายใต้ เจตจำนงทั่วไป (general will) นั้น เท่ากับไม่ได้สูญเสียอำนาจของเขาเลย แต่กลับจะได้อำนาจเพิ่มมากขึ้นของคนอื่น ๆ ด้วย สิ่งนี้ก็เป็นความยุติธรรมอย่างหนึ่งในทัศนะของรุสโซ เขามีความเชื่อว่า ความยุติธรรมทั้งหมดมาจากพระเจ้า เพราะความยุติธรรมเป็นความดีที่สอดคล้องกับการจัดระเบียบ ทางสังคม ดังนั้น ถ้ามนุษย์สามารถรับรู้ความยุติธรรมจากพระเจ้าได้โดยตรงแล้ว บรรดากฎหมายและการปกครองต่าง ๆ ก็ไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์ แต่เนื่องจากมนุษย์ไม่อาจรับรู้ความยุติธรรมของพระเจ้า ได้นี้เอง ทำให้มนุษย์ต้องสร้างกฎหมายและการปกครองขึ้นมา เพื่อสร้างความยุติธรรมที่มาจากมนุษย์ ด้วยกันเอง ซึ่งอาจจะไม่ถูกต้องก็ได้ เพราะไม่ได้เป็นกฎที่มาจากพระเจ้า การออกกฎหมายให้ยุติธรรม จึงต้องอาศัยเจตจำนงทั่วไปเป็นแนวทาง จึงจะได้กฎหมายที่เป็นหลักการทั่วไปและมีความยุติธรรม

จะเห็นได้ว่า รุสโซมีทัศนะคล้ายเพลโต ในแง่ความหมายของความยุติธรรมในทางปฏิบัติและ คล้ายคลึงกับฮอบส์ในแง่ทฤษฎีที่ว่า ความยุติธรรมในการปกครองจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เข้าร่วมทำสัญญา ประชาคมกัน แต่สิ่งที่เด่นในทัศนะของรุสโซ ก็คือ เขาไม่แน่ใจในความยุติธรรมที่มาจากกฎหมาย และการปกครองมากนัก แต่ก็เห็นความจำเป็นการมีสิ่งดังกล่าว เพราะมนุษย์ไม่อาจรับรู้ความยุติธรรม จากพระเจ้าได้ทั้งหมด มนุษย์จึงต้องอาศัยความรู้และเหตุผลของตนเองในการสร้างความยุติธรรม โดยอาศัยกฎหมายและการปกครอง ซึ่งแน่นอนว่าอาจจะผิดพลาดได้ และไม่เกิดความยุติธรรม

จอห์น สจิวต์ มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งมีพื้นฐานเป็นนักทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ในกลุ่ม ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ทำให้เขาพยายามเชื่อมโยง แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมกับ ประโยชน์นิยมเข้าด้วยกันและไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่าความยุติธรรมมีความสัมพันธ์กับด้านกฎหมาย อย่างเดียวเท่านั้น ในทัศนะของมิลล์เขาเชื่อว่า ในลัทธิประโยชน์นิยม หรือสุขนิยมนั้น เกณฑ์ในการตัดสิน อะไรถูกหรือผิดมาจากแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมซึ่งเขาถือว่าเป็นลักษณะทางศีลธรรมอย่างหนึ่ง เขาเห็นว่าการที่จะตอบ คำถามว่าอะไรคือความยุติธรรม เราควรรหาความหมายของความไม่ยุติธรรมให้ได้ก่อน ดังนั้น เขาจึงนิยามความไม่ยุติธรรม ว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ความไม่ยุติธรรมคือการลิดรอนเสรีภาพส่วนบุคคล
๒. ความไม่ยุติธรรมเกิดจากการใช้กฎหมายที่ลิดรอนสิทธิของบุคคล ซึ่งก็คือกฎหมายที่เลว
๓. ความไม่ยุติธรรมเกิดจากมนุษย์ได้รับในสิ่งที่ไม่ควรได้
๔. ความไม่ยุติธรรมเกิดจากไม่ทำตามสัญญาที่ตกลงกันได้
๕. ความไม่ยุติธรรม คือ การเลือกปฏิบัติเฉพาะส่วน ตามความพึงพอใจโดยไม่มีเหตุผล

ส่วนความยุติธรรม ก็คือการรักษาสีติ เสรีภาพ และค้ำมั่นสัญญา ตลอดจนการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเหมาะสมมีเหตุผล อาจกล่าวได้ว่า มิตรมองความยุติธรรมเป็นความต้องการทางจิตวิทยาและอารมณ์ของมนุษย์อย่างหนึ่ง เพราะเกี่ยวข้องกับความเป็นในการดำรงชีวิตที่ดี (well-being) ของมนุษย์อย่างชัดเจน

จากข้อสรุปข้างต้น จะเห็นได้ว่ามิตรได้พยายามอธิบายความยุติธรรมจากทัศนะที่เป็นทั้งนักทฤษฎีเสรีนิยมและประโยชน์นิยม ในฐานะแรกเขาจึงเน้นในเรื่องสิทธิเสรีภาพ ในฐานะที่สอง เขาเน้นในเรื่องประโยชน์ที่จะได้รับในแง่การดำรงชีพที่ดี ส่วนทัศนะที่เขาเหมือนนักทฤษฎีคนอื่น ๆ ก็คือมองความยุติธรรมเป็นคุณธรรมและความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

สำหรับแนวความคิดของลอร์ดตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ได้รับการวิจารณ์ว่า การที่พลเมืองแต่ละคนมาประชุมกันเพื่อร่างกฎเกณฑ์จัดสรรอำนาจกันนั้น เนื่องจากแต่ละคนมองเห็นว่าคนอื่นเป็นอย่างไรก็อาจจะจัดสรรอำนาจให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้ ในกรณีที่มีการรวมกันของพลเมืองเพื่อสร้างสัญญาประชาคม หากเป็นกรณีที่ประชาชนมีรูปแบบการปกครอง มีการจัดสรรปันส่วนอำนาจกันอยู่ก่อนแล้ว และมารวมตัวกันเพื่อสร้างสัญญาประชาคมใหม่ด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม สิ่งนี้อาจเกิดขึ้นได้ก็คือว่าสถานะของพลเมืองแต่ละคนที่เข้ามาร่วมประชุมกัน จะมีบทบาทในการสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างกัน ในกระบวนการสร้างสัญญาประชาคม เพื่อแก้ไขปัญหาดังนี้ นักปรัชญาชาวอเมริกันคือจอห์น ราวล์ส (John Rawls) จึงได้เสนอว่า เพื่อให้เกิดความยุติธรรมอย่างแท้จริง ผู้เข้าร่วมประชุมสร้างสัญญาประชาคมควรจะต้องอยู่ภายใต้ “ม่านแห่งความไม่รู้” (veil of ignorance) นั่นคือ แทนที่แต่ละคนที่มาประชุมกันจะเปิดเผยสถานะและตัวตนของตนเอง ซึ่งทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันได้ ดังนั้น ผู้เข้าร่วมประชุมจะต้องถูกปิดสถานะและตัวตนของตนเอง และมาเข้าร่วมในฐานะที่เป็นเพียงสมาชิกคนหนึ่งของรัฐ เหมือนกับสมาชิกคนอื่น ๆ เท่านั้น สมาชิกแต่ละคนจะไม่ว่าสถานะหรือสภาพดั้งเดิมของตนเองเป็นอย่างไร การเจรจาต่อรองกันเพื่อสร้างสัญญาประชาคมก็ทำไปภายใต้ม่านแห่งความรู้นี้ทั้งสิ้น การทำเช่นนี้จะให้หลักประกันแก่ความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง หลักการว่าด้วยความยุติธรรมของราวล์ส ประกอบด้วยหลักใหญ่ ๆ ๒ ประการ คือ

๑. แต่ละคนจะต้องมีสิทธิเท่ากันในการได้รับเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เปรียบได้กับเสรีภาพแบบเดียวกันกับที่คนอื่น ๆ ได้รับ

๒. หากจำเป็นต้องมีความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมหรือทางเศรษฐกิจ ความไม่เท่าเทียมดังกล่าวจะต้องมีอยู่ภายใต้เงื่อนไขคือ (๑) ความไม่เท่าเทียมเหล่านี้จะต้องก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิกของสังคมที่ด้อยโอกาสและอยู่ในสภาพที่เสียเปรียบมากที่สุด (๒) ตำแหน่งงานต่าง ๆ จะต้องเปิดกว้างแก่ทุกคนภายใต้หลักการของความเสมอภาคของโอกาส

หลักการข้อแรกเป็นพื้นฐานของแนวคิดแบบ “เสรีนิยม”(Liberalism) ที่รอลส์ยึดถืออยู่ตามหลักการที่ว่าที่มาของความถูกต้องทางจริยธรรมและทางการเมือง อยู่ที่การตัดสินใจของพลเมืองแต่ละคนและพลเมืองแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกันอย่างสิ้นเชิงในฐานะที่เป็นผู้เข้าร่วมสร้างสัญญาประชาคม ส่วนหลักการที่สองมีพื้นฐานอยู่ที่ว่าหากจะมีความไม่เท่าเทียมใด ๆ ก็ตามที่รัฐจะยอมให้มีได้ในรัฐหรือในสังคมแล้วละก็ ความไม่เท่าเทียมนั้น “จะต้องก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิกของสังคมที่ด้อยโอกาสและอยู่ในสภาพที่เสียเปรียบมากที่สุด”^๕

ความยุติธรรมในพระพุทธศาสนา

ความยุติธรรม คำนี้ไม่มีในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่มีนัยใจความที่สอดคล้องกันกับคำอื่นเช่น อัมมิกะ ผู้ประกอบด้วยธรรม ดังคำว่า ธรรมิกราชา หรือ ธรรมราชา ได้แก่ พระราชา ผู้ทรงธรรม ทรงไว้คุณธรรม หรือผู้ทรงดำรงตั้งมั่นอยู่ในธรรม โดยนัยนี้ ความยุติธรรม ก็คือความเป็นธรรม ความชอบธรรมนั่นเอง ซึ่งเราอาจตั้งคำถามได้ว่า พระพุทธศาสนาอธิบายเรื่องความเป็นธรรมไว้อย่างไร คำอธิบายดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเป็นธรรม หรือประโยชน์สุขต่อสังคมอย่างไร

อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นธรรมในทางพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ระดับ คือ^๕

๑. ความเป็นธรรมในระดับสากล (Universal justice) ในที่นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความยุติธรรมทางศีลธรรม” (Moral justice) หรือ ความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Justice in accordance with natural law) ความเป็นธรรมชนิดนี้อิงอยู่กับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม

^๕ สรุปลงความจาก โสรจจ์ หงศ์ลดาธรมภ์, **ปรัชญาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๒๔๓-๒๕๙; ปรีชา ช่างขวัญยืน “ความยุติธรรม” เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง หน่วยที่ ๒ รวบรวมโดย สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กรุงเทพฯ : ประชาชน , ๒๕๓๒ : หน้า ๕๕-๑๐๒.

^๕ สรุปลงความจาก ชาญณรงค์ บุญหนุน, “ความเป็นธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท” วารสารปณิธาน:วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา, หน้า ๓๖๕-๓๙๙.

๒. ความเป็นธรรมทางสังคม (Social justice) หมายถึง ความเที่ยงธรรม (Fairness) ในด้านต่าง ๆ ที่เป็นผลประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสังคม การกระจายรายได้หรือสวัสดิภาพทางสังคม ซึ่งผลประโยชน์ในที่นี่ไม่ได้หมายถึงผลประโยชน์ทางวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงโอกาสการพัฒนาชีวิตตามเป้าหมาย ที่เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิตของปัจเจกบุคคลด้วย ความเป็นธรรมชนิดนี้อิงอยู่กับหลักคำสอนและแนวปฏิบัติทางสังคมการเมืองการปกครอง

ความเป็นธรรมในระดับสากล อาจถือว่าเป็นมุมมองด้านอภิปรัชญาจะเห็นได้จากคำสอนในพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น กฎแห่งกรรม ตามหลักการที่ว่า คนทำกรรมใดไว้ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน คนทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น^๖ และกฎธรรมชาติ(Natural Law) หรือนิยาม ๕ ประการ ประกอบด้วย

๑. อุตุนิยาม (Physical Laws) คือกฎธรรมชาติที่ครอบคลุม ความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปรากฏการณ์ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดและการดับสลายของโลกก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้

๒. พืชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ กฎธรรมชาตินี้ เมื่อนำเมล็ดข้าวเปลือกไปเพาะ ต้นไม้ที่งอกออกมาจะต้องเป็นต้นข้าวเสมอ หรือ ช้างเมื่อคลอดลูกออกมาแล้วก็ย่อมเป็นลูกช้างเสมอ ความเป็นระเบียบนี้พระพุทธรักษาเชื่อว่า เป็นผลมาจากการควบคุมของพืชนิยาม

๓. จิตนิยาม (Psychic Laws) คือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต จิตจึงมีกฎเกณฑ์ในการทำงาน เปลี่ยนแปลงและแสดงพฤติกรรม เป็นแบบฉบับเฉพาะตัว ทั้งนี้สุขทุกข์ ดีชั่วของบุคคลใดบุคคลหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับ การปรุงแต่งของจิต

๔. กรรมนิยาม (Kamic Laws) คือกฎการให้ผลของกรรม กรรมคือ การกระทำที่ประกอบด้วย ความตั้งใจ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ กรรมดีและกรรมชั่ว กรรมดีย่อมตอบสนองในทางดี กรรมชั่วย่อมตอบสนองในทางชั่ว นี่คือ กฎแห่งกรรมนั่นเอง

๕. ธรรมนิยาม (General Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุม ความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ กฎข้อนี้มีขอบเขตครอบคลุมกว้างขวางที่สุด กฎ ๔ ข้อข้างต้นสรุปรวมลงในกฎข้อสุดท้ายนี้

การปรับคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมให้มีมิติทางสังคม โดยถือว่ามนุษย์เกิดมาท่ามกลางสังคมสิ่งแวดล้อม สังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม สัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของเขาทั้งในแง่การเลือก

^๖ ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓

การสั่งสมอุปนิสัยและการแสดงออกทางสังคม เหตุปัจจัยแห่งกรรมและการให้ผลของกรรมจึงไม่ใช่เฉพาะการกระทำส่วนตัว แต่มีปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ทางสังคมทั้งในปัจจุบันและที่อาจเป็นไปได้ในอนาคตเกี่ยวข้องด้วย การมองกรรมในมิติของสังคมดูเหมือนจะช่วยให้อธิบายความเป็นธรรมในมิติที่เลยขอบเขตของปัจเจกบุคคลไปได้ แต่โดยอิงคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมและกฎจสมุปาบาท แม้จะอธิบายได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นนั้น มีความยุติธรรมมีความเป็นธรรม โดยโยงกับมิติทางสังคมในขณะนั้น ๆ ณ เวลา ที่บุคคล เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นและอยู่ ก้าวพ้นมิติแห่งภพชาติไป แต่ก็เป็นเรื่องยากที่จะใช้หลักนี้ประเมินว่าสถานการณ์ เหตุการณ์หรือกรณีใดที่ถือว่าไม่เป็นธรรม ทุกกรณีที่เกิดขึ้นแล้วอาจพิจารณาได้ว่าเป็นธรรมทั้งสิ้น

ดังนั้น แม้ความเป็นธรรมระดับสากลหรือความยุติธรรมทางศีลธรรมที่พิจารณาจากแนวคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมจะเป็นมนโฑคัณร่อดสำคัญในพุทธศาสนา แต่การนำมนโฑคัณร่อดดังกล่าวมานี้มาใช้พิจารณาความเป็นธรรมในระดับปรากฏการณ์ทางสังคม ไม่ว่าจะในแง่ส่วนบุคคลหรือสังคม จะมีความซับซ้อนมาก เนื่องจากการทำงานของกรรมซับซ้อนจนไม่อาจอธิบายให้เห็นความสอดคล้องภายในระบบความเป็นธรรมตามกฎแห่งกรรมจึงอยู่เหนือการรับรู้ของมนุษย์ธรรมดา ทั้งเป็นกฎที่มีลักษณะบรรยาย (Descriptive) มากกว่าจะเป็นหลักสำหรับประเมินค่า (Normative) ดังนั้น จึงยากที่นำไปประเมินค่าการกระทำใดที่ต้องการแสดงให้เห็นว่าไม่มีความเป็นธรรม

ส่วนความเป็นธรรมทางสังคม เป็นมุมมองในแง่ปรัชญาสังคมและการเมือง ซึ่งอิงอยู่กับหลักคำสอนและแนวปฏิบัติทางสังคมการเมืองการปกครอง ในอัครคัณฐสูตร^๗ ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์อย่างเป็นขั้นเป็นตอนจนถึงการกำเนิดขึ้นของรัฐ การกำเนิดรัฐและผู้ปกครองทางพระพุทธศาสนายังปรากฏในมหาโควินทสูตร ซึ่งพระสูตรดังกล่าวแม้จะไม่ได้กล่าวการเกิดขึ้นของรัฐโดยตรง เพียงแต่แสดงการเกิดรัฐหรือการขยายตัวของรัฐอีกลักษณะหนึ่ง หน้าที่ของรัฐก็คือหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐนั่นเอง ตามที่ปรากฏในอัครคัณฐสูตร มีเนื้อหาอยู่เพียง ๓ ประการ คือ (๑) ให้เป็นผู้ว่าที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ (๒) ให้เป็นผู้ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนได้โดยชอบ (๓) ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ (ลงโทษ)

รูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลมีอยู่ ๒ รูปแบบด้วยกันคือแบบราชาธิปไตย หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแบบสาธารณรัฐ ในทรรคนะของพระพุทธศาสนาผู้นำหรือผู้ปกครองที่ถือว่าดีที่สุดในโลกมี ๒ ประเภท คือ (๑) พระเจ้าจักรพรรดิ (๒) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่มีพระประสงค์ที่จะสนับสนุนการแข่งขันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นระบบใด ๆ ก็ตาม แต่พระองค์ทรง

^๗ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๓๑/๘๙-๙๗.

มุ่งที่จะสอนหลักธรรมที่จะก่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่ชาวโลกเป็นสำคัญ จุดประสงค์ในการปกครองสงฆ์ของพระพุทธองค์เพื่อรักษาพระธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่มุ่งสงฆ์ และเพื่อที่ประชาชนจะเกิดความยอมรับในสถาบันสงฆ์

หลักธรรมสำหรับนักปกครองที่สำคัญที่นำไปสู่ความยุติธรรมทางสังคม ได้แก่ (๑) จักรวรรดิวัตร ๕, ๑๒ (๒) ทศพิธราชธรรม ๑๐ (๓) ราชสังคหวัตถุ ๔ (๔) อคติ ๔ และ (๕) พรหมวิหาร ๔ นอกจากนี้คุณธรรมดังกล่าวมาแล้ว ผู้ปกครองจะต้องมีความรอบรู้ทั้งในเรื่องการบริหารงาน และรอบรู้ในเรื่องการบริหารคน อย่างน้อยที่สุด ผู้เป็นนักปกครองจะต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการ คือ (๑) มีสายตายาวไกล สามารถมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมกับหน้าที่ และความสามารถ (๒) จัดงานได้ดี คือเป็นผู้มีความสามารถในด้านการบริหารงานบ้านเมืองให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งเป็นผู้เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารเป็นไปด้วยดี (๓) มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้เป็นใหญ่ มีหน้าที่บริหารงานบ้านเมือง

การพัฒนาการเมืองการปกครองตามแนวพุทธนั้น พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการพัฒนาการเมืองการปกครองไว้หลายประการ จะเห็นได้จากหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธภาษิตและหมวดธรรมอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายมุ่งเน้นไปที่การสร้างให้บุคคลมีคุณภาพมีคุณสมบัติที่ถึงพร้อมทั้งความรู้และความประพฤติ คือถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาการเมืองการปกครองตามแนวพุทธคือการพัฒนาไปสู่การปกครองแบบธรรมรัฐหรือธรรมาภิบาล (Good Governance) นั่นเอง ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้ปกครองถือความถูกต้อง ถือธรรมคือความจริง ความดีงามเป็นใหญ่ที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือเป็นคนมีหลักการไม่เลือนลอย ใช้ปัญญาและพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ เพื่อให้รู้เท่าทันข้อมูลความเป็นไปตามความเป็นจริง มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ สุจริตใจในการใช้ปัญญาพิจารณาการตัดสินใจ ไม่เอนเอียงไปด้วยอคติ รักธรรม รักความจริงความถูกต้องดีงามทำอะไรก็จะมุ่งให้ศึกษาธรรมและเป็นไปตามธรรม มุ่งให้ได้ความจริง มุ่งให้เกิดความถูกต้องดีงามจนข้ามพ้นความยึดถือในตัวไปได้ ให้ธรรมเป็นใหญ่เหนือเกียรติและศักดิ์ศรีของตน^๕

มุมมองเรื่องความยุติธรรมของพระพุทธศาสนาในแง่นิติปรัชญา เป็นการพิจารณาจากปฏิบัติและแนวปฏิบัติของพระพุทธองค์ เช่น การลงโทษผู้กระทำความผิด โดยทั่วไปจะยึดตามกฎเกณฑ์เดียวกันคนที่ทำความผิดเช่นฆ่าคนตาย ก็ต้องได้รับการลงโทษอย่างเสมอหน้าไม่มีการยกเว้น จึงจะเรียกว่ามีความยุติธรรม โดยถือว่าการประหารชีวิตผู้ที่มีความผิดฐานฆ่าคนตายเป็นการมอบความยุติธรรม

^๕ พระมหาไพรัช ธมมทีโป, ดร. ปรัชญาการเมืองตะวันออก (พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๒๐๕-๒๐๗.

ให้กับอีกฝ่ายหนึ่งที่ถูกกระทำ^๙ แต่ในความเป็นจริงพระพุทธองค์จะทรงตัดสินโดยดูเงื่อนไขอย่างอื่นประกอบด้วย เช่น เจตนา หรือกรรมในอดีตชาติ ดังกรณีขององคุลิมาล แม้ว่าจะเป็นผู้ที่ได้ทำลายชีวิตมนุษย์มามากมายมาก่อนเพราะความเข้าใจผิด แต่พระพุทธเจ้าได้ให้โอกาสปรับปรุงตนเองโดยการเตือนให้รู้ตนจากคำสอนของพระองค์ว่า “เราหยุดแล้วแต่ท่านยังไม่หยุด” จนสามารถหลุดพ้นจากความไม่รู้แล้วกลับใจสมัครตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแล้วได้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ กล่าวตามหลักธรรมแล้ว พระพุทธเจ้า ไม่ได้ยินยอมให้มนุษย์ลงโทษกันและกันเองแบบต้องมีการกระทำหรือมีกรรมกับคนอื่นเพียงแต่ให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันและกันในข้อที่กระทำผิด อันเป็นการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามความสามารถของแต่ละคนแล้วให้คนที่ได้รับการตักเตือนนั้นพิจารณาตนเอง^{๑๐}

ลักษณะของสังคมที่มีความยุติธรรม

จากการสำรวจแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมในมุมมองของปรัชญาและพระพุทธศาสนา ในหัวข้อที่ผ่านมา จะพบว่าความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งหรือเป็นความจำเป็นที่ขาดไม่ได้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ถ้าสมาชิกในสังคมรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความเป็นธรรมในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ถ้าผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจไม่ชี้แจงให้เข้าใจหรือไม่แก้ไขปัญหานั้นก็ก็จะเกิดความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาทได้ หากคู่กรณีที่มีความขัดแย้งกันมีปริมาณมากขึ้นก็จะทำให้เกิดความแตกแยกขาดความสามัคคีในหมู่คณะได้

สังคมที่มีความยุติธรรม ควรเป็นสังคมที่พลเมืองมีการดำเนินชีวิตที่ดีตามหลักศาสนาหรือลัทธิความเชื่อบางอย่างที่โลกยอมรับว่ามีคำสอนที่ส่งเสริมการแบ่งปันและสร้างสันติสุข และผู้ปกครองหรือรัฐมีคุณธรรมเป็นคนดี มีความเสียสละ มีกฎหมายที่เป็นธรรมและมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรมจริงอยู่ในทุกรัฐย่อมมีพลเมืองที่มีความหลากหลายทั้งฐานะ อาชีพ สติปัญญา และความเชื่อทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นคนรวย คนจน คนพาล หรือบัณฑิต ก็มีความรู้สึกนึกคิดจิตใจ และได้รับความเสมอภาคหรือมีความเท่าเทียมกันในบางอย่างที่ธรรมชาติให้มา เช่น อายุขัย อวัยวะและกลไกในร่างกาย และความ เป็นมนุษย์เหมือนกัน ดังนั้นรัฐจะต้องปฏิบัติต่อพลเมืองของตนอย่างเท่าเทียมกัน

สังคมไทยมีความเจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ แม้จะมีปัญหานานาประการ แต่รัฐและผู้ปกครอง ทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรในทุกระดับก็เอาใจใส่แก้ไขปัญหาคือข้อขัดข้องไปตามเหตุปัจจัย ทำให้

^๙ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ไชยยศ วรรณศิริ, “ดุลยพินิจในการลงโทษผู้กระทำผิด”, **ตุลพาหุ**, ๔, ๕, ก.ย.-ต.ค. ๒๕๓๗, หน้า ๑๑๙-๑๒๘.

^{๑๐} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อธิราช มณีภาค, “การศึกษาเปรียบเทียบการบวนการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกกับกระบวนการยุติธรรมของกฎหมายไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)**, หน้า ๕๓-๕๗.

สังคมไทยเดินหน้าไปได้ กอปรกับสังคมไทยมีสามสถาบันหลักเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมานานมากกว่า ๗๐๐ ปี ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทำให้คนไทยมีความภูมิใจ และปกป้องรักษาสถาบันดังกล่าวไว้ อาจกล่าวได้ว่าด้วยความเป็นคนไทย มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และมีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะ และเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จึงได้ยกระดับสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความยุติธรรมในระดับหนึ่ง และเป็นสังคมที่น่าพึงปรารถนาสืบจบถึงปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงแสดงให้เห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเสาหลักในการระดมความจงรักภักดีของคนไทยทั้งชาติในการปกป้องคุ้มครองรักษาเอกราชอธิปไตย และวัฒนธรรมอันดีงามของชาติมาโดยตลอด พระองค์ไม่ทรงแยกพสกนิกรออกเป็นฝักเป็นฝ่าย ทรงถือว่าทุกคนเป็นคนไทยที่ต้องได้รับผลของการพัฒนาเหมือนกัน การพัฒนาต่อยอดสังคมไทยในรัชสมัยของพระองค์พอสรุปได้เป็น ๔ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๑. **ที่ขาดทรงเติมให้เต็ม** ด้วยโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
๒. **ที่เติมทรงให้รู้จักพอ** ด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสร้างความสมดุลใน ๔ ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม
๓. **ที่พอทรงให้รู้จักแบ่ง** ด้วยกิจกรรมจิตอาสาที่ได้รับการเน้นย้ำมากในสมัยรัชกาลที่ ๑๐
๔. **ที่แบ่งทรงให้เป็นธรรม** ด้วยการที่ทรงสอนให้คนไทยรู้จักสามัคคี^{๑๑}

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงประกาศพระปฐมบรมราชโองการในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ว่า “เราจะสืบสาน รักษาและต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป” พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อพสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่าปรากฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในสังคมไทยจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ซึ่งเป็นแบบอย่างของสังคมที่มีความยุติธรรมด้วยทรงปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม และราชสังคหวัตถุ ๔ ประกอบด้วย^{๑๒}

๑. สัสสมะระ **ฉลาดบำรุงธัญญาหาร** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์
๒. ปุริสมะระ **ฉลาดบำรุงข้าราชการ** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

^{๑๑} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), สถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมไทย (นนทบุรี : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซ็น ปรี้นติ้ง, ๒๕๖๔), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๑๒} อก.อภฺฐก.(ไทย) ๒๓ /๑/๑๙๔-๑๙๕.

๓. สัมมาปาสะ **ผูกประสานปวงประชา** คือ ผดุงผสานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชย์กรรม หรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำ ห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. วาซไปยะ **มีวาทะดูดีมีใจ** คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทาย ไถ่ถามทุกข์สุขราษฎร ทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

สรุป

แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมมีทั้งแง่มุมจากทางปรัชญาและศาสนาและมีพัฒนาการทางความคิดมายาวนาน ในยุคโบราณถือว่าความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมต้องสอดคล้องกับความ เป็นจริงและธรรมชาติ ซึ่งคนอินเดีย จีน กรีกโบราณ และคนไทยก็มีทรรศนะคล้ายกัน นักคิดชาวกรีก โบราณให้ความสำคัญกับแนวความคิดเรื่องความยุติธรรมเพื่อแสวงหาหลักการสำคัญมาอธิบายรัฐที่ดี หรือระบอบการปกครองที่ดี

ในสมัยกลาง มีการแบ่งชนชั้นทางสังคมตามกฎ Great Chain of Being นั่นคือ ชนชั้นต่าง ๆ มีการเรียงลำดับกันอย่างเป็นระบบจากสูงไปต่ำคือ กษัตริย์ ขุนนาง พระ พ่อค้า ชาวนา และทาส ในแง่นี้ถือว่าความยุติธรรมอยู่ที่การทำตามหน้าที่ของตนเอง และในสมัยใหม่ มุมมองเรื่องความยุติธรรม แตกต่างจากสมัยโบราณและสมัยกลาง ทฤษฎีความยุติธรรมสมัยใหม่ที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุด ได้แก่ ทฤษฎี สัญญาประชาคม คือพลเมืองทุกคนมารวมกันแล้ว ยินยอมสละอำนาจที่ตนเองมีมาแต่ดั้งเดิมในสภาพ ธรรมชาติ เพื่อจัดตั้งการปกครองและการใช้อำนาจรัฐขึ้นมา

ในพระพุทธศาสนา ความยุติธรรม ก็คือความเป็นธรรม ความชอบธรรมนั่นเอง ซึ่งมีอยู่ ๒ ระดับ คือระดับสากลหรือความเป็นธรรมตามกฎแห่งกรรม และความเป็นธรรมทางสังคม อย่างหลังจะเห็น ตัวอย่างในภาคปฏิบัติจากสังคมไทยซึ่งมีรากฐานมาจากการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- ชาญณรงค์ บุญหนุน. “ความเป็นธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท” **วารสารปณิธาน : วารสาร วิชาการด้านปรัชญาและศาสนา**. หน้า ๓๖๕-๓๘๙.
- ไชยยศ วรรณศิริ. “ดุลยพินิจในการลงโทษผู้กระทำความผิด”. **ตุลพาหุ**, ๔, ๕, ก.ย.- ต.ค. ๒๕๓๗.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. “ความยุติธรรม” **เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง หน่วยที่ ๒** รวบรวม โดยสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กรุงเทพมหานคร : ประชาชน, ๒๕๓๒.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **สถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมไทย**. นนทบุรี : ห้างหุ้นส่วน
จำกัด เซน ปรีนติ้ง, ๒๕๖๔.

พระมหาไพรัช ฐมฺมทีโป, ดร. **ปรัชญาการเมืองตะวันออก**. พระนครศรีอยุธยา : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๑,
๒๓, ๒๗**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สถิต วงศ์สุวรรณค์. **ปรัชญาตะวันออก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๔๒.

สุนทร ณ รังสี. **ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. **ปรัชญาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๖๑.

อริราช ฌณีภาค. “การศึกษาเปรียบเทียบการบวณการยุติธรรมในพระวินัยปิฎกกับกระบวนการยุติธรรม
ของกฎหมายไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

Aristotle, **Nicomachean Ethics**. Trans. Martin Oswald, Indianapolis, IN: Bobbs-Merrill,
1962.

Rawls, John. **A Theory of Justice**. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of
Harvard University Press, 1999.